

Kampen om børnenes tid – hensynet til arbejdslivet i Almueskoleloven af 1814

Af Pernille Sonne

29. juli 1814 underskrev Frederik VI tre skolelove for kongeriget Danmark. De gjaldt henholdsvis almueskolerne på landet, borger- og almueskoler i købstæderne og borger- og almueskolerne i København. Indbyrdes lignede de hinanden, og de satte tilsammen nye standarder for børneundervisningen i Danmark. Derfor er de da også af mange skolehistorikere blevet anskuet som en milepæl i, en ny start for eller selve *Begyndelsen* for dansk skolevæsen. At lovene fik betydning for børneundervisningen i Danmark kan der da heller ikke sås tvivl om. Men frem for et brud med traditionen kodificerede lovene snarere udviklingstendenser, der havde været lang tid under vejs. I løbet af lovenes tilblivelsesproces måtte pædagogiske ideer og idealer tilpasses realiteterne i det danske samfund. Dette ses eksempelvis i forholdet mellem det såkaldte provisoriske skolereglement fra 1806 og almueskoleloven for landdistrikterne fra 1814 med hensyn til den daglige skolegang, hvilket er denne artikels emne. Trods den enevældige monarks officielt absolutte magt var lovgivning en proces, der var underlagt realitetstjek.

Eksisterende skoler og undervisning

Skolelovene af juli 1814 var ikke dansk skolevæsens begyndelse. I 1791 fandtes mere end 1700 skoler for børn i kongeriget Danmark, latinskolerne ikke medregnet. Nogle af disse var ganske små, andre havde over 100 elever. Foruden disse skoler, der var bofaste i eget eller lejet hus, fandtes desuden de såkaldte omgangsskoler i tyndt befolkede egne, hvor en enkelt lærer ”gik om” til beboerne i et område og holdt skole for de lokale børn, hvor han kom frem. I de privilegerede samfundsklasser var det normen at holde privatlærer.

Traditionen for organiseret undervisning var solid og forbundet med religionen.

Konfirmationsforordningen fra 1736, der gjorde konfirmation obligatorisk for kongens kristne undersåtter, fastslog: ”Ingen Børn maa til Con-

firmation antages, med mindre de tilforn ere holdte til Skole og underviste i de nødvendigste Christendoms Stykker; eller hvor endnu ikke ere offentlige Skoler, maae de dog først af Klokkeren eller et andet beqvemt Menneske være anførte til at kiende Gud”.¹ Uanset om der fandtes en lokal skole eller ej, var kristendomsundervisning uomgængelig. Allerede før reformationen havde Christian II pålagt præster, degne eller de ”som lærde ere” at sørge for, at børn, der kom i skole, lærte kristne bønner, læsning og skrivning.² Man bør her notere sig, at undervisningens religiøse og dermed også ideologiske aspekter var vigtige, men ikke enerådende. Læsning var lige så vigtigt som religiøse dogmer, og skrivning var det naturlige næste skridt, for den, som kunne læse. At det var præster og degne, der stod i første linje som undervisere, hang sammen med, at de var ”statsansatte” og lønnet via tiendeordningen. Derved kunne de pålægges sådanne pligter uden yderligere udgifter. I mange små samfund på landet var disse grupper de eneste, der var ”lærde” nok til at forestå sådan undervisning, eller også havde andre med lærde kundskaber ikke tid til at tage sig af ungdommens læsning.

I slutningen af 1700-tallet tilegnede de fleste børn sig udelukkende det obligatoriske lærestof. Først lærte de ”indenadslæsning”, der omtrent svarer til det, vi forstår ved læsning i dag: både læsning inde i én selv og højtlesning for andre, samt at man forstår det læste. Dernæst skulle de lære ”udenadslæsning”, der bestod i recitation af de to religiøse lærebøger: Martin Luthers Lille Katekismus og Erik Pontoppidans *Sandhed til Gudfrygtighed*. Sidstnævnte blev dog fra 1791 blev skiftet ud med Balles *Lærebog i den evangelisk-christelige Religion* som et af de første elementer i den undervisningsreform, som Almueskoleloven også var en del af.

En mindre andel af skoleeleverne lærte at skrive eller regne eller begge dele, men denne undervisning kostede i reglen penge og var derfor ikke en mulighed for hvem som helst. Der fandtes også lærere, der tilbød undervisning i andre fag, eksempelvis fremmedsprog. De mest privilegerede børn havde privatlærer eller gik i små private skoler, kom på latinskole eller en privat realskole som Borgerdydsskolen eller Døttreskolen.³

1. Forordning Ang. den tilvoxende Ungdoms Confirmation og Bekræftelse i deres Daabes Naade af 1736.

2. Kong Christian den Andens saakaldte gejstlige Lov: 125de capitel: Om Börn som gaa tiil Skole af 1521.

3. Om realskoler, se Christian Larsen (red.): *Realskolen gennem 200 år – kundskaber og erhvervsforberedelse*. Danmarks Privatskoleforening 2010.

Flertallet af landets skoler havde én lærer. I 1700-tallet har det næppe været præsten ret mange steder, men både degne og andre med boglige kundskaber kunne undervise. Den almindelige undervisningsform bestod i individuel vejledning af den enkelte elev. Eleven fik et stykke for i sin bog, øvede sig så på det og blev overhørt af læreren. Når den påbudte lektie var lært, fik barnet en ny. Skolebøgerne var lovpligtige og derfor overalt de samme, og de gik gerne i arv gennem generationerne. Da der ikke var klasseundervisning, som vi kender det i dag, kunne eleverne møde i skolen, når det passede ind i deres øvrige, talrige gøremål, og vejret ikke var for slemt – lange, bortregnede eller snefyldte skoleveje kunne være en uoverstigelig hindring for en seksårig iført træsko.

Fremmødet var i mange skoler meget ujævnt, og forsømmelsesprocenter på over 80 var ikke ualmindelige; et fænomen, der er faldet nogle skolehistorikere for brystet.⁴ Skolegangen fyldte ikke så meget i de fleste børns liv, for der var nok at tage fat på i landbruget, fiskeriet, på fabrikkerne, hos handlende og hos håndværkere. I det førindustrielle samfund var der brug for mange hænder, også børnenes. Læringsmålene var de samme i generationer, og dermed kunne forældre og ældre søskende repetere med skoleeleverne mellem skoledagene. Skoleformen passede på mange måder godt til samfundsformen – men tanker om pædagogik, menneskesynet, den teknologiske udvikling, økonomiske udfordringer og materielle levevilkår ændrede sig over tid. Mange mennesker følte efterhånden et behov for forandring på skoleområdet. Det var blandt andet repræsentanter for samfundets elite, som både havde magt og agt til at gøre noget ved tingene. Flere præster skrev bøger, artikler og pamfletter med forslag til forandringer eller med sarkastisk kritik af skolernes tilstand. En del godsejere iværksatte forsøg på de skoler, de havde ansvar for. En af dem, der havde mest magt til at gøre noget ved skolevæsenet, var kronprins Frederik, den senere kong Frederik VI. I 1789 nedsatte han Den store Skolekommission.

Kommissionen angående det almindelige skolevæsen af 22. maj 1789

Tre af Den store Skolekommissions medlemmer var mænd, der som godsejere selv havde erfaringer at drive og reformere almueskoler på deres godser, nemlig statsminister Ernst von Schimmelmann og hans svogre, de to grevelige brødre Johan Ludvig og Christian Ditlev Revent-

4. Chr. A. Jensen og Carl Pedersen: *Gjentofte og Hvidøre Kongelige Skoler: af Gjentofte og Hvidøre (Skovshoved) Skolers Historie: 1721 – 1921*, Hellerup 1921

low. De to brødre havde også gennemført skolereformer på skolerne på krongodset i Kronborg og Frederiksborg Amter for kongen.

Et andet fremtrædende medlem af Den store Skolekommission var Sjællands biskop, Nicolai Edinger Balle.⁵ Som biskop havde han pligt til at holde visitats i både kirker og skoler i bispedømmet, og han gennemførte i perioden 1783-1807 fem visitatsture, der førte ham rundt i de sjællandske herreder, så han kunne undersøge såvel den lokale præsts som lærers flid og dygtighed.⁶ I 1785 affattede han på eget initiativ et forslag til forbedring af landets almueskoler og sendte det til majestæten. Indsigt i skoleforhold, tidens pædagogiske metoder og undervisningens mål havde kommissionen masser af.⁷

I 1799 fremlagde kommissionens et udkast til en forordning om landsbyskoler.⁸ Forud var gået flere års forhandlinger med udgangspunkt i erfaringer fra de reformer, som de tre godsejere selv stod bag. Børnene skulle deles i to klasser, der mødte dagligt i skolen. Klasseundervisning og daglig skolegang hang sammen. Hvis børnene mødte uregelmæssigt i skolen, ville der komme uorden i undervisningen. Klasseundervisningen skulle nemlig kombineres med en anden pædagogisk form, hvor et helt klassetrin blev undervist i det samme på én gang.⁹ I udkastets formålsparagraf hed det, at skolen skulle gøre børnene til "retskafne Christne, gode Borgere, trofaste Undersaatter, sædelige og lykkelige Mennesker".¹⁰ Dette skulle opnås ved at udvide det obligatoriske læringsmål, der kort kan sammenfattes som kristendom og læsning, til også at omfatte skrivning og regning. Der, hvor man havde en seminaristisk uddannet lærer, desuden: historie, geografi, naturhistorie og naturlære. Regning skulle

5. De øvrige medlemmer ved kommissionens nedsættelse var præsidenten for Danske Kancelli Christian Brandt, forstander for Herlufholms skole m.m. F.C. Trant, deputeret i Rentekammeret M.H. Sevel og kongelig konfessionarius C. Bastholm. I løbet af kommissionens 25-årige virke udskiftedes en del af medlemmerne.

6. Christian Larsen: *Biskop Balles Visitatsbog 1799-1807*. Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie. 1999 & Christian Larsen: *Biskop Balles Visitatsindberetninger 1783-1793* Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie. 2002

7. J.L. Reventlow blev først medlem i marts 1790.

8. I de forløbne 10 år siden nedsættelsen af kommissionen havde den koncentreret sig om at få udskiftet Pontoppidans *Forklaring* med Balles *Lærebog* og med stiftelsen af Det kongelige Skoleholderseminarium på Blaagaards Slot uden for København.

9. Joakim Larsen: *Skolelovene af 1814 og deres tilblivelse. Aktmæssigt fremstillet*. København 1914, s. 169

10. Larsen 1914, s. 165

ikke bare omfatte ”de 4re Specier”,¹¹ men også ”Regula de tri”¹² og saa meget af Landmaalingen, at de kunne vide at beregne Størrelsen af en Gaardslod og at inddeele den i lige store og veldannede Deelee”.¹³ Naturlære skulle omfatte mekanik og astronomi ”saavidt samme kan være nyttigt for denne Klasse af Borgere”.¹⁴ Seminarister skulle også undervise eleverne om de dele af landets love, der vedrørte almuens, samt i sang, hvis de kunne synge, og eventuelt i instrumentalmusik og tegning. Dette var meget ambitiøst.

Ambitionsniveauet i lovforslaget var da også noget, som hertug Friederich Christian af Augustenborg påpegede, da det blev fremlagt i statsrådet, hvor han havde sæde. At gennemføre skolekommissionens program ville blive alt for dyrt for statskassen, og det skød langt over målet, som var at uddanne bondebørn, mente hertugen. Ifølge forslaget skulle børnene gå i skole seks halve dage om ugen året rundt, bortset fra fire ugers fritagelse fra høstens begyndelse. Her skulle børnene hjælpe forældre eller husbønder i stedet, og læreren kunne benytte tiden til at udvide sine kundskaber.¹⁵ Gårdbrugere skulle også have ret til at holde deres børn eller tjenestebørn borte fra skolen i 12-18 dage om foråret og 8-14 dage om efteråret, når der skulle pløjes og sås. Gårdbrugere måtte vælge disse dage, så de passede ind i den enkeltes bedrift. Endelig måtte fæstere holde deres børn fra skolen, når der skulle udføres den form for hoveri, som børn kunne anvendes til. De ældste børn kunne desuden efter ansøgning til den lokale distriktsskolekommission også holdes til arbejdet frem for skolen op til fem dage om ugen om sommeren.¹⁶ Men bortset fra disse arbejds-”ferier” skulle skolegangen finde sted kontinuerligt, med bødestraf til dem, der uden lovlig grund holdt et barn borte fra skolen.

Skolegangen skulle begynde i fem-seks-årsalderen og vare ved til konfirmationen.¹⁷ Så meget skolegang var allerede blevet realiseret i almueskolerne på krongodset i Nordsjælland og på Schimmelmanns og Reventlowernes godsskoler. Friederich Christian mente dog ikke, at de fattigste bønder ville kunne undvære børnenes arbejdskraft i så høj grad.

11. Plus, minus, gange, dele

12. Reguladetri, reglen om de tre: opgaver af typen ”hvis to pund koster en rigsdaler, hvad koster så tre pund?”

13. Larsen 1914, S. 170

14. Ibid.

15. Larsen 1914, s. 167

16. Larsen 1914, s. 168

17. Konfirmationen markerede også før 1814 undervisningspligtens afslutning.

De mere velstillede vil sikkert også holde børnene hjemme, da det for dem ville kunne svare sig at betale bøden – mulkten – for skoleforsømmelse. Hertugen havde også andre indvendinger. Han savnede undervisning i hovedregning og de såkaldte forstandsøvelser, der var et vigtigt element i tidens pædagogiske strømninger. Formålet med forstandsøvelser var at træne børnenes tænkeevne ved at skærpe tænkningens enkelt-discipliner som hukommelse, forestillingsevne, evnen til at skelne mellem kategorier og at forstå årsags-virknings-sammenhæng. Til gengæld mente han ikke, at piger skulle have samme undervisning i naturlære som drenge. Hertugen og Christian Reventlow diskuterede herefter sagen i en indbyrdes korrespondance, men ellers skete der ikke yderligere med forslaget de næste år.

Det provisoriske reglement af 1806

Biskop Balle, der som visitator havde kontakt til mange skoler, blev efterhånden utålmodig, fordi der ikke skete noget på skolefronten. Han anmodede derfor om, at forslaget blev antaget på prøve i Sjællands Stift. Ganske vist havde han bemærkninger til lovforslaget, og det samme havde amtmanden i Sorø Amt, Poul Christian Stemann. De var enige om, at inddeling af eleverne i tre klasser ville være hensigtsmæssigt. 1. klasse for de fem- til otteårige, 2. klasse for de otte- til elleveårige og 3. klasse for de elleve-til fjortenårige. På 3. klassetrin skulle eleverne med Balles ord ”vedligeholde og udvide og opklare deres Begreber alt meere og meere”.¹⁸

Til gengæld var de uenige om, hvor ofte børnene behøvede at komme i skolen. Stemann mente, at når eleverne havde lært at læse, var daglig skolegang i overkanten. Tre halve dage om ugen måtte række til 2. og 3. klasse, der så kunne skiftes. Balle holdt på, at daglig skolegang var nødvendig i hvert fald for både 1. og 2. klasse, da børnene ellers ville glemme deres kundskaber. Husbonder og forældre ville også have vanskeligt ved at huske, hvornår det enkelte barn skulle møde – med skiftende skoletider kunne faste arbejdspligter blive så vanskelige at håndhæve, at mange børn ville komme til at gå i lediggang en stor del af dagen.

Forslaget opererede med skolefrie arbejdsdage i pløjetiden om foråret og efteråret. Det var her forældre og husbonder, der skulle bestemme, hvornår arbejdet skulle vælges frem for skolen. Balle og Stemann var enige om, at dette ville skabe så mange mindre standsninger i undervisningens fremgang, at 14 dages samlet ferie til pløjning var langt at foretrække.¹⁹

18. Larsen 1914 s. 299

19. Larsen 1914 s. 300-301

Balle fandt, at fæstebørns deltagelse i hoveriarbejde højst kunne til-lades én dag om ugen og aldrig for elever i 1. klasse. Ældre børn, der blev holdt til arbejde om sommeren, skulle i Balles optik møde ikke en, men to dage om ugen i skolen. Stemann var enig i, at skolefri dage i pløje- og såtiden og ved hoveri ganske ville bryde den kontinuerlige skolegang i forårs- og efterårsmånederne med det resultat, ”at det maa sinke Børne-nes Fremgang betydelig, og at de Børn, hvis Forældre endog i den Tid holde dem flittig til Skole, betydelig maae lide under de andres Forsøm-melse”.²⁰ Hans forslag om tre halve dages skolegang måtte dog løse proble-met: hvis de ældste børn kun gik i skole ni timer om ugen, var det slet ikke nødvendigt at børnene skulle have fri. Arbejdet måtte tilrettelægges på de skolefri dage,²¹ og sommerdispensation for de ældste skulle slet ikke være en mulighed.²²

Både Balle og Stemann var bekymrede for risikoen for, at forældre eller husbønder ville forsøge at holde skolebørnene mest muligt fra sko-len, for at de i stedet skulle arbejde. Det bærer deres indbyrdes debat præg af. Forslagets § 10 åbnede mulighed for, at den lokale skolekom-mission kunne forlænge høstferien ud over de fire uger, hvis høsten ikke kunne bjærges på den normerede tid. Stemann fandt, at det var en oplagt mulighed for misbrug; distriktets beboere ville rende skolekommissio-nen på dørene med anmodninger om at få høstferien forlænget, og ”nog-le Distriktsskolekommissioner torde vel findes alt for villige til at opfylde disse”.²³ Ligeledes var der risiko for misbrug, når børn, der havde haft en smitsom sygdom, skulle holdes fra skolen i tre uger efter helbredelse. Syge børn burde derfor modtage besøg en gang om ugen af præsten eller skoleforstanderen, der skulle være en af de lokale gårdmand med sæde i skolekommissionen.²⁴

I januar 1805 tog Danske Kancelli fat på at behandle biskop Balles idé om at indføre skolelovsforslaget på prøve på Sjælland. I mellemtiden var ambitionen vokset til også at dække Fyns Stift. Kancelliet udarbej-dede en forestilling til kongen – i praksis kronprinsen, da kongen var syg – hvor en sådan forsøgsordning blev foreslået og indledte med sætnin-gen: ”Der er neppe nogen Deel i Lovgivningen, der mere trænger til For-bedring end Lovene om Almueskolerne”. Alvoren i projektet var slået

20. Ibid.

21. Ibid.

22. Ibid.

23. Larsen 1914 s. 299

24. Larsen 1914 s. 301

fast. Det var lovudkastet fra 1799, der skulle tilpasses en forsøgsordning på øerne. At forsøget ikke skulle omfatte Nørrejylland medførte forandringer i grundteksten, men kancelliets embedsmænd benyttede også lejligheden til at påpege steder i forslaget, som burde ændres af andre hensyn. Indledningssætningen: "... at da Vi ansee Almeenoplysning og Sædelighed som de virksomste og sikkerste midler til at fremme og befæste den borgerlige Lyksalighed, saa kan den offentlige undervisning ikke andet end være en vigtig Genstand ..." måtte modereres. Ordet "Almeenoplysning" burde udgå, for det var ofte blevet misforstået og misbragt, fremhævede kancelliet, og foreslog i stedet at sætningen i stedet skulle formuleres "... at da Ungdommens dannelse til virksomme, nyttige og sædelige Mennesker ansees som det sikkerste middel til at fremme og befæste den borgerlige Sikkerhed"²⁵ etc. Den opmærksomme læser vil her bide mærke i, at borgerlig lyksalighed i kancelliets forslag blev udskiftet med borgerlig sikkerhed, og at dannelsesidealet lagde sig efter at gøre eleverne udbytterige og moralske, i modsætning til formålet fra 1799, hvor også elevernes status af lykkelige mennesker var på programmet. Kancelliet mente da heller ikke, at den i 1799 foreslåede fagkreds var tilrådelig. De obligatoriske fag burde stadig være religion, skrivning, regning og læsning, mens historie, geografi og information, der kunne tjene til udryddelse af overtro, skulle håndteres i læsebøger, snarere end i selvstændige fag. Til gengæld måtte læreren sørge for at knytte forstandsøvelser til læsningen, så eleverne fik trænet tænkeevnerne.²⁶

Ligesom Balle og Stemann var kancelliet bekymret for forældre og husbonder, der uretmæssigt ville holde børnene fra skolen. Muligheden for at forlænge høstferien og for at sende skolebørn på hoveriarbejde i stedet for i skole burde udgå. Undervisningen skulle i stedet tilrettelægges med faste ferier. Dog nyttede det heller ikke noget at pålægge de ældste børn al for megen skolegang i sommermånederne, "naar ikke Bondens Arbeide og Næringsvei derved skal lide".²⁷

Kronprins Frederik tog godt imod kancelliets forslag og efter at have overvejet det i halvandet års tid, pålagde han det at udarbejde et provisorisk reglement efter dets egne ændringsforslag. Dette arbejde lå færdigt 10. oktober 1806 og blev straks approberet af Christian VII.

Den nye, midlertidige lov fik titlen Provisorisk Reglement for Almue-Skoleskolevæsenet paa Landet i Siælland, Fyen, Lolland og Falster. Den byggede direkte på Den store Skolekommissions oprindelige forslag

25. Larsen 1914 s. 336

26. Larsen 1914 s. 340

27. Larsen 1914 s. 338

fra 1799, men tog også højde for mange af de indvendinger og kommentarer, det havde fået i de forløbne syv år. Balle og Stemmanns ønske om tre klassetrin blev ikke realiseret. Til gengæld fastholdtes i forslaget hverdagsskolegang for begge klasser.²⁸ Landbrugernes behov for børnenes arbejdskraft blev også tilgodeset med en høstferie på fire uger, der kunne udvides efter behov, og fæsteres ret til at holde børnene fra skolen i de travleste perioder, som Stemmann og Balle havde været betænkelige ved.²⁹

Fra provisorisk reglement til almueskoleloven af 1814

Før Det provisoriske Reglement kunne træde i kraft for alvor, var der en del organisatoriske forhold, der skulle på plads – der skulle etableres distriktsskolekommissioner og amtsskoledirektioner, ansættes amtsprovster, der skulle føre tilsyn med udrulning af skolevæsenet, der skulle skrives skoleplaner for skoledistrikterne, og disse skulle godkendes i kancelliet. Skolegang efter den nye ordning blev derfor først realiseret i 1808. Snart efter indløb der klager til amtsskoledirektionerne fra utilfredse forældre og husbønder. Den daglige skolegang var til gene for mange, for børnenes arbejdskraft manglede. Hvad skulle en bonde, der var enkemand, måske stille op med tre mindre børn, hvis hans ældste datter tilbragte den halve dag i skolen? Og hvordan skulle papirfabrikant Drewsen fra Søllerød drive sin papirfabrik, når hans 16 arbejds drenge ikke kunne passe deres arbejde? Disse spørgsmål måtte Københavns Amtsskoledirektion forholde sig til, men hverken bonden eller fabrikanten fik tilladelse til at holde børnene hjemme. Skolelæreren i Brønshøj kunne godt se forældrenes dilemma og foreslog derfor, at de obligatoriske seks halve skoledage om ugen blev lagt sammen til tre hele skoledage. Skolens to klasser kunne fortsat skiftes til at møde i skole, og eleverne ville dermed ikke miste timer. Til gengæld kunne husbønderne udnytte deres arbejdskraft i hele dage.³⁰ En sådan ordning blev i 1809 udrullet til hele lovens virkeområde, for problemet var gældende overalt. Amtsskolekommissionerne argumenterede også med, at børnene ”kunde spare paa Klæder og Fodtøj ved kun at passere Skolevejen halvt saa ofte”.³¹

Trods disse begyndervanskeligheder stod det allerede i 1809 klart, at erfaringer på øerne var gode. Danske Kancelli mente, at en udvidelse til

28. Larsen 1914 s. 355

29. Larsen 1914 s. 356

30. Christian Larsen, Erik Nørr & Pernille Sonne: *Da skolen tog form. Tiden 1780-1850*. Dansk skolehistorie, bd. 2. Aarhus Universitetsforlag 2013, s. 87-88

31. Larsen 1914 s. 370

også at gælde Nørrejylland var ønskelig. Imidlertid var landet nu blevet viklet ind i napoleonskrigene, og mange unge folk var indrulleret i hæren. Derfor var der endnu mere brug for børnenes arbejdskraft, og det gjorde det betænkeligt, om man udførte skolereglementet ”i sin fulde Streghed”. Dertil kom prisstigninger på byggematerialer – med mere skolegang og en lovbestemt maksimal skolevej på ¼ mil var der behov for at bygge og ombygge skoler, og der var vanskeligt råd. Mange andre udfordringer dukkede op i disse år, herunder beskikkelse af amtsprovster i Jylland og fortolkning af bestemmelser om lærerlønnen.³² Men i sommeren 1813 kunne kancelliet endelig fremlægge et forslag til en blivende skolelov for landdistrikterne i hele kongeriget. Et af de vigtige ændringsforslag i forhold til det provisoriske reglement var et kapitel, der muliggjorde omgangsskoler, hvilket var nødvendigt i Jylland. En anden større ændring var et forslag om gymnastik som nyt skolefag for drenge.³³ Begge dele fandt nåde for Frederik den VI's blik og blev realiseret i Almueskoleloven af 1814 året efter. Grundlæggende videreførte 1814-loven det provisoriske reglement med de erfaringer, der var kommet til siden 1808.

Almueskoleloven blev præget af sin lange tilblivelsesproces og de erfaringer, der blev gjort i det kvarte århundrede fra kommissionen blev nedsat i 1789 til den var en realitet 25 år senere. Men mange elementer pegede endnu længere bagud. Skolegang og undervisning havde i hvert fald siden 1500-tallet været omfattet af lovgivning, men organiseret lokalt. Reventlowernes og Schimmelmans erfaringer med skolereformer på egne godsskoler og i Nordsjælland dannede udgangspunkt for Den store Skolekommissions arbejde. Idealer og principper blev slebet til og forandret i mødet med forskellige kritikere som hertugen af Augustenborg, biskop Balle og amtmand Stemann, med skeptiske embedsmænd i Danske Kancelli og med realitetsmødet med hverdagen i skolerne. Her var ikke mindst kampen om børnenes tid en vigtig krumtap for tilpasningen. Det samme var tilfældet, om end i mindre omfang, i de samtidige, parallelle love for skoler i kongerigets købstæder og hovedstad. De følgende år, hvor lovene blev realiseret, kom skolen til at spille en langt større og mere kontinuerlig rolle i de fleste børns tid – i skarp og stadig konkurrence med børnenes arbejde.

32. Larsen 1914;371

33. Larsen 1914 s. 374-375